

Paul-Henri Spaak. Deze was van mening dat het beroep op Duitsland, Engeland en Frankrijk van de Belgische en Nederlandse regeringen uit moest gaan, niet van de staatshoofden (een opinie die Leopold verwierp: '*le prestige des signataires constitue son unique chance de succès*', zei hij), bovendien vond Spaak de voorgestelde tekst voor het telegram te vaag. Hij stelde een nieuw concept op; dat concept werd 's middags door Den Haag verworpen. Minister van Kleffens raakte geïrriteerd door het talmen van Brussel: '*au besoin, nous marcherons seul*', liet hij antwoorden. Daar wilde Spaak zich bij neerleggen, maar de koning niet: had het geen zin dat hij onmiddellijk koningin Wilhelmina bezocht? Dat denkbeeld viel aan Nederlandse kant in goede aarde en in gezelschap van generaal van Overstraeten en minister Spaak vertrok koning Leopold nog diezelfde maandagavond per auto uit Brussel; kort voor middernacht werd hij in Den Haag door koningin Wilhelmina, prinses Juliana en prins Bernhard hartelijk welkom geheten.

De twee ministers van buitenlandse zaken gingen samen onmiddellijk een nieuwe telegramtekst ontwerpen; die tekst beviel van Overstraeten niet toen deze hem de volgende ochtend te zien kreeg: zijn opinie was, dat de twee soevereinen voor de door hen aanbevolen bemiddeling uitdrukkelijk hun persoonlijke goede diensten moesten aanbieden. Koning Leopold stelde eigenhandig een nieuw concept op waarin dat denkbeeld vervat was: dat vierde concept werd tenslotte door alle betrokkenen goedgekeurd¹; de telegrammen werden verzonden en hun inhoud werd op dinsdag 7 november wereldkundig gemaakt. Alvorens die dag naar Brussel terug te keren, had generaal van Overstraeten nog een ontmoeting met generaal Reynders die hem zei dat hij, Reynders, aan al die geruchten over een komende Duitse aanval welke de ronde deden, weinig waarde hechtte, '*nous ne croyons pas à un danger imminent*', waren zijn woorden.²

Het aanbod van goede diensten haalde weinig uit. Voor Frankrijk antwoordde president Lebrun, voor Engeland koning George VI (beiden op de 12de november) dat het op de weg van Duitsland lag, het eerst met concrete voorstellen te komen; die twee antwoorden nam Hitler als aanleiding om zijnerzijds minister von Ribbentrop op 16 november te laten meedelen dat hij het aanbod als 'afgedaan' beschouwde.³ In Berlijn was intussen al op dinsdag 7 november binnenskamers aan de Duitse pers meegedeeld, '*dass*

¹ A.v., p. 409-13. ² A.v., p. 412. ³ Minist. van buitenl. zaken: *Overzicht van de voornaamste in verband met de oorlogstoestand door het ministerie van buitenlandse zaken behandelde en voor openbaarmaking geschikte aangelegenheden, november 1939 - april 1940*, p. 5-6. Deze bron zal verder aangehaald worden als: *Oranjeboek II* (april 1940).